Автобіоґрафія

Вільгельм Ґабсбурґ

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Автобіоґрафія полковника легіону Українських Січових Стрільців, україноfіла, архикнязя австрійського Вільгельма фон Габсбурґа, також відомого українцям під ім'ям Василь Вишиваний.

- Вільгельм фон Габсбурґ
  - До життєпису Вільгельма Габсбурґа
  - АВТОБІОҐРАФІЯ
- notes
  - [1]
  - [2]
  - [3]
  - [4]
  - [5]
  - [6]
  - [7]
  - [8]
  - [9]
  - [10]
  - [11]
  - [12]
  - [13]
  - [14]
  - [15]
  - [16]
  - [17]
  - [18]
  - [19]
  - [20]
  - [21]
  - [22]
  - [23]
  - [24]
  - [25]
  - [26]
  - [27]
  - [28]
  - [29]
  - [30]
  - [31]
  - [32]

- [33]
- [34]
- [35]
- [36]
- [37]
- [38]
- [39]
- [40]
- [41]
- [42]
- [43]
- [44]
- [45]
- [46]
- [47]
- [48]
- [49]
- [50]
- [51]
- [52]
- [53]
- [54]
- [55]
- [56]
- [57]
- [58]
- [59]
- [60]
- [61]
- [62]
- [63]
- [64]
- [65]
- [66]
- [67]
- [68]
- [69]
- [70]
- [71]
- [72]
- [73]
- [74]
- [75]
- [76]

- [77]
- [78]
- [79]
- [80]
- [81]
- [82]
- [83]
- [84]
- [85]

- comments
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11

Вільгельм фон Габсбург

АВТОБІОҐРАФІЯ

До життєпису Вільгельма Габсбурґа (Василя Вишиваного)

Австрійський архікнязь і полковник українських січових стрільців; "блудний син" для своїх кровних батьків і велика надія для поневолених українців; людина з галереї "ідеалістів-романтиків", "фантастів" і професійний військовий діяч; поет-лірик і реальний претендент на булаву гетьмана України; нащадок давньої королівської династії Габсбурґів і послідовний борець за звільнення українського народу з-під ярма двох найбільших імперій — Австро-Угорської і Російської. Ці взаємно несполучні, на перший погляд, означення стосуються однієї особи — Вільгельма фон Габсбурґа Льотрингена (Лотаринзького). Ці та інші взаємовиключні характеристики цього діяча, його дій, думок, намірів фігурують в українській і зарубіжній пресі доби визвольних змагань 1917–1921 рр., у мемуарній, публіцистичній і науково-історичній літературі пізніших часів. Але в пам'ять українського народу він увійшов (і мусить назавжди залишитись у ній) під ім'ям Василя Вишиваного. Саме так його називали українські січові стрільці за щиру любов до українців і всього українського, зокрема й до вишиваної сорочки, яку носив і під одностроєм австрійського старшини й навіть з'являвся на цісарському дворі у Відні.

Присвятивши себе боротьбі за українську національну справу, він вписав у її драматичний перебіг свої сторінки і зрештою заплатив за відданість обраному шляху найдорожчим — власним життям, яке завершилось у тюремній лікарні Лук'янівської в'язниці в Києві. Здавалося б, така непересічна постать мала б зайняти помітне місце в анналах нашої історії. Та ба! Загалу в Україні й тепер мало відомо про Василя Вишиваного. Власне, малознаними є правдиві, точні факти з його життя та діяльності. Натомість широко відомі всілякі міфи, що зродилися довкола цієї людини, різні вигадки й домисли про її плани і дії. Йому, зокрема, закидали надмірні амбіції, прагнення дістати в свої руки найвищу владу в Україні, здобути гетьманську булаву (у 1918 р.) і омріяну українськими монархістами королівську корону (у 1921 р.) тощо.

Тим часом біографічна література про В.Габсбурґа-Вишиваного донедавна обмежувалась мемуарами Н.Гірняка[{1}], Р.Новосада[{2}] й окремими сюжетами в спогадах інших військових і політичних діячів національно-державного відродження України

(М.Омельяновича-Павленка, В.Петрова, О.Думіна, Є.Онацького, Б.Гнатевича, Л.Цегельського, О.Назарука, Д.Дорошенка, П.Скоропадського, Е.Ляришенка та ін.). Серед перших спроб справді наукового біографічного дослідження про В.Вишиваного вирізняються публікації Ю.Терещенка й Т.Осташко{3}, а також В.Расевича{4}. Але ці публікації — лише початок систематизованого, всебічного й об'єктивного вивчення такої яскравої і навіть унікальної постаті в українському національно-визвольному русі, як В.Габсбург — Василь Вишиваний. Його життєвий шлях, сповнений багатьох драматичних колізій, високих ідейних поривань і важких душевних потрясінь, який міг би лягти в основу сюжету історичного роману чи телесеріалу, ще чекає нових досліджень та пошуків з використанням усієї сукупності джерел. Серед найцінніших — публіковані тут мемуари цього діяча.

Їх написано в кінці вересня — на початку жовтня 1919 р. в Кам'янці-Подільському, де на той час перебувала Директорія УНР. Автор надав їм форми життєпису, що охоплює основні етапи його життя й діяльності від дитячих років до визволення з румунського полону й повернення в Україну на початку вересня 1919 р.

Щира розповідь про дитинство і юність, про виховання в батьківському домі, подорожі по Америці, Азії, Австралії, Європі, про навчання в реальному училищі у Відні (до 1912 р.) і у військовій академії в австрійському місті Вінернайштадті (до 1915 р.) містить відсутні в інших джерелах відомості про світ захоплень (зокрема літературою і поезією), формування й розвиток світогляду цього представника габсбурзького роду, його суспільно-політичні переконання, про його шлях до українства, до усвідомлення ідеалів української національної справи. З особливим болем переживав він "страшний контраст між багатством свого роду і убожеством народу", який бачив на Галичині. Докладно оповідаючи про свою військову службу на чолі сотні 13-го полку уланів, рекрутованого з українців Золочівщини, участь у бойових діях Першої світової війни, він з неприхованою симпатією і захопленням оцінює високі моральні якості й вояцькі риси українців, називаючи їх «найкращими», «першорядними», «золотими» жовнірами. Єдиною хибою українців вважав їхню "надмірну добродушність". Саме тут, спілкуючись з вояками-галичанами, слухаючи українських пісень, читаючи твори М.Грушевського, Т.Шевченка, І.Франка, Ю.Федьковича, В.Стефаника, Г.Хоткевича, він почав ретельно студіювати українську мову.

Мемуари Василя Вишиваного містять також важливий, хоч і побіжно викладений, матеріал для вивчення суспільно-

політичних відносин в Австро-Угорській імперії напередодні і після її розпаду, дають змогу «зазирнути» поза лаштунки життя дому Габсбургів, спостерегти метушню навколо цісарського трону, уявити "у плоті й крові" багатьох політичних осіб, краще зрозуміти ставлення до українського питання, що визначалося їхніми виразно про-польськими позиціями.

Водночас слід зазначити, що в мемуарах чогось промовчано тісні взаємини Василя Вишиваного з багатьма видатними політичними діячами Західної України — Є.Петрушевичем, К.Левицьким, Є.Олесницьким, М.Васильком, митрополитом А.Шептицьким та іншими — у справі вирішення українського питання в Австро-Угорській імперії. Таку саму "скромність" автор виявляє у висвітленні мирних переговорів у Бересті. В них Василь Вишиваний відіграв досить активну ролю. Хоч він не належав до офіційних учасників перемов, але разом з тим наполегливо впливав на керівника австрійської делегації графа О. Черніна у вигідному для України напрямі, зокрема сприяючи укладенню таємного протоколу між УНР і Австро-Угорщиною щодо західноукраїнських земель.

Особливу увагу в мемуарах приділено подіям на півдні України з весни 1918 р. Тоді Василь Вишиваний очолив групу австрійської армії, у складі якої перебував патронований ним легіон українських січових стрільців, що від самого свого виникнення (1914 р.) боровся за державність українського народу. Дислокуючись у районі м. Олександрівська (Запоріжжя), на Єлисаветградщині й Херсонщині, січові стрільці діяли всупереч наказам німецького й австрійського військового командування. Вони перешкоджали грабіжницьким "реквізиціям" та каральним операціям проти українського селянства, звільняли ув'язнених, допомагали місцевому населенню в господарських справах, організовували "Просвіти", народні школи, курси українознавства, роздавали книжки і ліки, влаштовували вистави, вечори з українськими піснями й танцями, спортивні змагання тощо. У розташуванні січових стрільців діставали притулок українські повстанські отамани — Зелений, М.Шинкар, Л.Шевченко і навіть Н.Махно — та інші переслідувані німецько-австрійськими військами й гетьманською вартою. Вище австрійське і особливо німецьке командування, а також гетьман П.Скоропадський, занепокоєні діяльністю Василя Вишиваного, зростанням його популярності, докладали всіх зусиль, щоб легіон січових стрільців був розформований, а архікнязь відкликаний зі Східної України. Зрештою легіон передислокували на Буковину.

На жаль, поза мемуарами залишилися відомі з інших джерел (причому найбільш суперечливо трактовані, а то й перекручувані)

факти про висування кандидатури Василя Вишиваного на гетьманство в Україні. Безсумнівним у цій історії і, завважимо, вартим окремої розвідки є лише те, що керівники українських соціалістів Одещини й чільні українські військові діячі, зважаючи на велику популярність Василя Вишиваного в Україні, не раз пропонували йому очолити повстання проти гетьмана П.Скоропадського і перебрати владу до своїх рук. Але В.Вишиваний відхиляв ці пропозиції. Мету свого життя він чітко сформулював в останніх словах мемуарів: "…мені хочеться працювати для України, і я працюю, доки матиму змогу".

Директорія УНР надала йому таку можливість, призначавши начальником відділу закордонних зв'язків Головного управління Генерального штабу. Досконале володіння кількома мовами (німецькою, англійською, французькою, італійською та ін.) допомогло Василю Вишиваному активно працювати на цій посаді, надто в контактах з військовими місіями держав Західної Європи. Проте як давній і переконаний супротивник політики Польщі стосовно України (особливо в польсько-українському конфлікті на Галичині) він украй негативно поставився до зініційованої С.Петлюрою Варшавської угоди (квітень 1920 р.) і пішов у відставку. Виїхавши до Відня, написав гостру анти-польську статтю, оприлюднену в часописі "Neus Wiener Journal" 9 січня 1921 р., в якій засудив союз УНР з Польщею як "ненатуральний"{5}. Ця публікація призвела до повного й остаточного розриву його з батьком (давнім полонофілом) і з усім домом Габсбургів, який завжди проводив пропольську політику, матеріально підтримував Польщу в її війні з Україною (1918–1919 рр.).

Стаття викликала й негативну реакцію провідних діячів УНР, що з тривогою спостерігали за зростанням популярності Василя Вишиваного. У той час серед української політичної еліти активізувалися праві, консервативно-монархічні сили, які шукали лідера, реального кандидата на королівський трон у майбутній, визволеній від більшовиків і демократів-соціалістів Україні. Багатьом з цих діячів імпонував В.Габсбург-Вишиваний. Передусім ідеться про групу, що того самого 1921 р. заснувала у Відні Українське національне вільно-козацьке товариство, обравши на голову його управи Василя Вишиваного. І хоча сам він у тижневику товариства "Соборна Україна" (19 грудня 1921 р.) однозначно заперечив свої претензії на вищу владу в Україні, закордонну пресу буквально затопила злива неправдивих повідомлень про "акцію" Вишиваного, його особу, погляди, наміри, звинувачень у політичному кар'єризмі тощо. Однак усі ці закиди не мали під собою реальних підстав. Ім'ям архікнязя

просто маніпулювали різні політичні сили Австрії, Німеччини, Польщі, а також уенерівська еміграція як своєрідною козирною картою в дипломатичній грі.

Насправді тоді і в пізніші роки Василь Вишиваний активної ролі в політиці не відігравав, хоч і далі виявляв цікавість до українських справ, спілкувався з Є.Чикаленком, В.Липинським, Є.Петрушевичем, В.Андрієвським, П.Скоропадським, Є.Коновальцем та іншими авторитетними діячами української еміграції.

У 1921 р. Василь Вишиваний видав у Відні власну поетичну збірку "Минають дні…" з посвятою українським січовим стрільцям: "Борцям, що впали за волю України". Збірка складається з 23 віршів, у яких, на думку письменника й літературознавця Ю.Хорунжого{6}, відчувається вплив Т.Шевченка, О.Олеся, Г.Чупринки, С.Черкасенка, а також авторів пісень січових стрільців — Л.Лепкого, Р.Купчинського, М.Гайворонського.

З початком Другої світової війни гітлерівці пропонували Василеві Вишиваному співпрацю, від якої той рішуче відмовився, через що перебував під пильним наглядом гестапо.

26 серпня 1947 р. його заарештували{7} у Відні агенти радянської військової контррозвідки і згодом (у грудні) перевезли до Києва. Протягом півроку в МДБ УРСР, у сумнозвісній будівлі на вулиці Володимирській, 33 тривало слідство в його справі. В.Габсбурґ-Вишиваний був звинувачений у зв'язках з ОУН, співробітництві з англійською і французькою розвідками. Постановою особливої наради він мав бути ув'язнений на 25 років{8}. Однак морально й фізично виснаженому звинувачуваному не довелося почути оголошення цього неправедного вироку: 18 серпня 1948 р. В.Габсбурґ-Вишиваний помер у лікарні тюрми № 1 М.Києва з діагнозом "двосторонній кавернозний туберкульоз легень"{9}. На момент арешту у Відні Вільгельм Габсбурґ мав двох синів — Піча і Франца. Чи дізналися вони про долю свого батька, реабілітованого тільки 1989р.?{10}

Мемуари В.Габсбурґа-Вишиваного друкуються за машинописом (фонд Військового міністерства УНР){11}. Збережено всі мовно-стилістичні особливості авторського тексту. Виправлено лише очевидні друкарські помилки, пунктуацію наближено до сучасної. Наявні в тексті скорочення розкрито в квадратових дужках.

Лариса Стрельська

АВТОБІОҐРАФІЯ полковника УСС

Начато писання їх 28 IX-1919.

Я, Вільгельм фон Габсбурґ, бувший архикнязь австрійський, а тепер полковник УСС, уродився в Полі (Істрія) дня 10 лютого 1896 р.[1] Батько мій, архикнязь Кароль Стефан[2] був там тоді з сім'єю як адмірал маринарки.[3] Матір моя Марія-Тереза походить із італійського роду кн[язів] Тосканських. По батьку походжу з лінії Карла,[4] побідника Наполеона під Асперном, і по традіції з цеї лінії було трьох фельдмаршалів: Карло, Альбрехт, що виграв битву під Кустозою,[5] і Фрідріх. Перші вістки про мій рід сягають по документам IX століття що до лінії Лотрінген, а XI ст. — що до лінії Габсбурґ. Сімя моя носила імя графів Радбот фон Габіхтсбурґ (в кантоні Арбав, в Швайцарії, де доси стоять руїни їх замку над рікою Аар). В 1246 по вимертю Бабенберґів[6] вступив мій предок Рудольф фон Габсбурґ[7] на престол Східної Маркії.[8] Дальша історія відома загально. Расове мій рід сильно мішаний. Є в нім кров германська, французька (від князів Бурґундських), еспанська (еспанська лінія роду Бурбонів), слов'янська і литовська. Материнська сімя теж посвоячена з Габсбурґами. Вона з другої лінії льотарингської.[9]

Я з роду шесте і останнє дитя в сімї моїх батьків. Найстарший мій брат Кароль-Альбрехт, ур[оджений] 1889, потім Лев — 1894, сестри Леонора — 1884, Рената — 1887 і Мехтільда — 1892, всі уроджені в Полі. Матір мене найбільше любила.

Аж до 12 року життя жив я в Полі і на острові Люсін, близько Полі, так що моя рідна мова властиво італійська і переписку веду з матірю все по-італійські, тай дома все цею мовою говорили. Батько переписується з нами по-німецькі.

Перше враження, яке собі пригадую з діточих літ, це море. Багато води. І досі люблю його і острів Люсін, де сімя моя має малу посілість з огородом.[10] Моя наука почалася нормально в шестім році життя приватно в дома. Перший мій учитель був тірольський німець Ганс Салер. Вчився я по пляну шкільному, зразу зі своїм другим братом разом, опісля сам. Так тривало аж до 1912 р., в котрім здав я матуру в реальній школі[11] у Відні (IV квартал). Учителів мав я тільки німців і французів, та одну англійку. Мов учили нас трьох: італійської, французької і англійської. Клясичних ні, бо вчилися ми всі (і сестри) по пляну

реальних шкіл. Батько вчив нас кермувати вітрильними кораблями і взагалі навтики.[12] Від 10 р. життя до 16-го подорожував я з батьком і з братами. Був я в Росії, Еспанії, Голяндії, Франції, взагалі в цілій Европі (найбіль[ше] в Італії), дальше в Африці, Америці і Малій Азії. Найсильніші враження маю з півн[ічної] Африки (Марокко і Туніс), а саме їх природи. Географія інтересувала мене вже в часі науки найбільше (поруч німецької літератури). З поетів люблю найбільше Ленава, Гайне і Айхендорфа, значить найрадше читаю лірику.

Батько покинув маринарку, коли я мав около 12 літ, бо не погодився з керуючими військовими колами що до реконструкції її. Він чоловік модерних переконань. Покинувши маринарку, осів на стало в м. Живець у Західній Галичині, де одержав в спадку добра по архикн[язю] Альбрехті. Там бувала в нашім домі польська шляхта і я научився там польської мови, яку добре опанував. Там я перший раз почув про Українців. Поляки називали їх «Русіні» і висказувалися про них, як про розбишаків, бандитів і т. д. Я міг тоді мати коло 14 літ і свято вірив, що Українці, які так недалеко від Живця живуть, це дійсно розбишацьке племя. Це мене дуже цікавило і притягало мою увагу. В кімнаті, де ми училися, висіла на стіні велика карта Галичини і мою увагу все звертала місцевість Жабє в Східній Галичині між горами. Я представляв собі, що це мусить бути осередок українського розбишацького племени. І твердо постановив я собі вже тоді поїхати там і придивитися тому страшному племені. В 17 році життя довелося мені поїхати в гуцульські гори до Ворохти. Вибрався я сам, не кажучи нікому куди їду.

Було це в літі і було дуже горячо. Я їхав через Львів і Станиславів інкогніто, в купе II кляси. Враження з гуцульських гір мав я чудесне. Вийшовши з залізниці на двірці[13] в Ворохті, пішов я в село. На дорозі зустрів Гуцула-селянина, літ коло 40 і запитав його по-польськи, чи має для мене помешкання на кілька днів. Він відповів, що має. І я замешкав у нього. Я ходив по горах. Їздив кінно і возами, був в Жабю, скрізь шукаючи українських розбишаків. Але надармо. Це мене розчарувало. В душі виринула у мене велика нехіть до моїх інформаторів, яким я так довго вірив. Від тоді я зовсім змінився і до Живця вернув иншим, як виїхав.

В Живці читали у нас деякі книжки. З польської літератури найбільше Сєнкевича і Словацького. Але мене польська література не цікавила. За те велике враження робила на мене італійська література, особливо Метастаціо, Данте, Петрарка і Боккачіо.

З Живця до Відня їздили ми незвичайно рідко. І батько, і вся наша сімя була того переконання, що туди треба їхати тільки на візвання[14] Монарха, а з рештою не пхатися на двір. Через це відносини між нами і двором були холодні, особливо від часу, як моя найлюбиміша сестра Елеонора вийшла за звичайного офіцера маринарки, німця Кльосса. Також друга сестра Рената вийшла за кн[язя] Радзівіла (коло Кракова), а третя Мехтілда — за кн[язя] Чартарийського з Познанщини, який уважає себе Німцем.

Нас виховувано дуже свобідно. В дома до традіцій пануючого роду непривязувано ваги. У нас був звичай, що кождий мужчина мусів учитися якогось ремесла: оба старші мої брати знають столярство і випікання прикрас на дереві, а я знаю артистичне бляхарство. Цего вчилися ми вечерами від вчасної[15] молодости, аж поки не вступили до військової академії. Нас, дітей при всім тім держали дома гостро.

До військової академії у Вінер-Найштадті вступив я з братом Лєом в 1913 р. в осени. Батьки мої жили тоді у Відні і ми часто доїздили до них. В академії було коло 350 студентів. Я вступив до кляси 1 б.

Так покінчився один період мого життя, який я тепер вперве ретроспективно оглядаю. Властиво чувся я чужим в своїм високім оточенню і все мав враження, що я звязаний тим і не маю можности зближитися до людей як звичайний чоловік, що мені долягало і навіть тяжко докучало. Нужда, яку я бачив, робила на мене велике враження. Замітив я її ще в Істрії і потому ще більше в Галичині. Це відбивалося на мені тим більше, що я бачив страшний контраст між багацтвом свого роду і убожеством народа. Вправді приватних посілостей роду Габсбурґов не оглядав я ніколи. Ніколи не був я ні в Чехії, ні в Семигороді, ні в Тіролі, ні в Боснії. Але добре знаю Бург і Шенбрун.[16] В величезній скарбниці в Бурґу був я тільки раз і то тому, що мені казали, що це скандал, щоб архикнязь не бачив скарбниці свого роду з коронами і скиптрами величезної вартости. Але мене це не притягало. Двірський церемоніял був для мене особливо відпихаючий. Я був одиноким архикнязем, який для того не брав участи в коронації цісаря Карла,[17] щоб оминути ці церемонії, я зголосився тоді хворим. Мені закидали тоді, що я солідаризуюся з Українцями, які усуваються від того торжества. З майстром церемонії Холоневським, який мені раз зробив увагу, що я поступаю проти церемонії, посварився я сильно. Ми молоді прозивали його «золотим бажантом» (Ґольфасан),[18] бо він все ходив у дивогляднім золотом обшитім одязі.

Від оточення знаю, що і покійний архикнязь Рудольф[19] також не любив двірських церемоній. Мій батько цінив високо

його ум і ліберальні погляди, але на дворі висказувалися про покійного не добре. Говорили про нього часто і багато. Але певного про його смерть не знаю нічого. Навіть урядовець міністерства закордонних справ Грубесіч, з яким я добре жив, а який мав в руках всі дотичні акти про архикн[язя] Рудольфа, ніколи не хотів мені оповісти нічого про його смерть і казав, що його звязано присягою. Знаю тільки, що покійний Рудольф все жив у незгоді зі своїм батьком цісарем Франц-Йосифом І,[20] який йому закидав, що хоче довести до перевороту державу і зачинати від армії.

Аж до часу мого вступу до воєнної академії не зустрічався я ні разу з соціялістичними книжками і поглядами. Одначе народ і його біду я знав, бо найстарша моя сестра, яка любила ходити до хорих і т. и[н.], брала мене звичайно з собою. Це так впливало на мене, що я перед часом поважнів, бо був пригноблений тим, що бачив. Вступаючи до академії, мріяв я про те, щоб вийти з неї добрим жовніром.[21] З професорів її не зацікавив мене ні один. Були це самі військові люде, сухі, маломовні. Деякі викладали дуже інтересно. як, напр., проф. науки про артилерію, капітан Штабу Ради і підпоручник жид д-р Адлер, який викладав військове і горожанське право.[22] Наука починалася о 6 ранку і тривала до 1 в полуднє, а пополудні від 3 до 6 веч[ера]. Предметів було 28, крім язиків. З чужих учили обов'язково французької і англійської мови, а з державних — усіх язиків (також українського), але обовязковим був тільки один з них. Я найрадше студіював ґеоґрафію, а найтяжше приходила мені наука про організацію армії та наука про терен. Мешкав я разом з иншими учениками академії і не мав окремої кімнати. Вставав я, як всі, о год[ині] 5 рано. По спільнім сніданню ішли ми на науку, яка відбувалася в тім самім будинку. Де які лекції були так страшенно скучні, що ми або тарока грали, або робили збитки, за які мені не раз доводилося сидіти в «касарняку». Професорам, яких ми не любили, робили ми всякі збитки. Найбільше радости викликувало се, коли нам удалося вложити такому професорові живого хруща в каламар так, щоби він у відповідній хвилі виліз професорові на папір. А за одну «штуку» відсидів я раз 27 днів «касарняка». Було це так: комендантом школи був генерал-лейтнант Бельмонт, чоловік старший і дуже гострий, якого ми не любили. Він мешкав в тім самім будинку, де була школа і мав до розпорядимости автомобіль, що стояв під кришою. Отож ночами нас шістьох викрадалося з кімнат, а що я умів їздити автом, отож возив їх по саду і по великій «Райтшулі». Так бавилися ми девять ночей, аж в кінці зловив нас на гарячім інспекційний офіцер. Найбільше приятелював я з одним хорватом, Олександром

Петком, який погиб на війні.

Іспити в академії відбувалися що пів року. Наука не приходила мені тяжко і іспити переходив. Тільки безпосереднє перед тим вчився я днями і ночами. З архикнязів я і брат Лео належали до перших, які вступили до академії. Перед тим цього не було. Батько дав нас до воєнної академії тому, щоб не говорили, що нас іменовано офіцерами тому, що ми архикнязі, як все бувало.

З дому не присилали нам на особисті видатки нічого, щоб ми привикали до звичайного життя. Апанажів,[23] які побирали[24] інші архикнязі, ми не мали, бо ще архикнязь Карло зрікся їх іменем своїм і наступників своїх. Одначе ми не відчували недостачі в нічім. Одяг і харч одержували ми в школі, як всі. Що другу неділю їздив я до Відня, на що одержував дрібні квоти з дому. Життя в школі було дуже веселе. Найбільше інтересували нас коні, фехтування на шаблі, плавання і т. п.

Були і тяжкі дні, в яких ми з ранцями (торністрами) на плечях ішли цілими днями серед спеки, будували і висаджували мости і т. п. В вільних хвилях читали ми. Тоді вперве попали мені в руки новочасні книжки політичного і соціяльного змісту: Кавцького,[25] Адлера[26] і и[н.]. Читали ми також залюбки Нітшого.[27] З німецьких — Навмана і и[н.]. Читали також багато романів. Дискусій на ці теми не було, бо школа обсорбувала нас дуже.

Воєнну академію скінчив я в лютні 1915 р. і як лейтнат був приділений до 13 полку уланів.[28]

Про вибух війни довідався я тоді, коли всі. Ніяких приватних інформацій про неї я не мав. Від хвилі, як вибухла війна, урльопи[29] задержано і я до дому вже не їздив. В школі панував веселий ентузіазм з приводу війни. Одначе я не поділяв його і немов прочував, що цей ентузіазм скінчиться не добре. По скінченню академії вступив я на два дні до дому. Про війну майже нічого не говорили в дома. Ситуація буле не ясна. З дому поїхав я до кадри свого полку. Я знав, що це український полк і що рекрутується з Золочівщини. Кадра його тоді була в Чепрегу на Угорщині. Це мале село коло Еденбурґа (Шопрону), гарно положене на границі рівнини і підгірря. Там самі Мадяри. Командантом кадри був підполковник барон Руммерскірх, чоловік добрий. Він усе говорив: «Знаєм, у полі дуже гарно, але у Відні ще краще». Життя в кадрі було скучне. Я був там 4 тижні і з транспортом відійшов у поле зі своєю сотнею. Мій полк стояв тоді в Карпатах і належав до 18 бригади 3-ї армії (Боровича). Він стояв на лівім крилі тої армії в сусідстві з армією Макензена. На дворі стояла весна, було дуже свіжо і весело. Мою сотню, яка

складалася тільки з українців (я Поляків усунув), прозивали «червоною» або «соціялістичною», а мене «червоним принцом». Розуміється, соціялістом прозвали мене не тому, що я ширив соціялізм, тільки тому, що я старався, щоб кождий мій козак мав українську синьо-жовту відзнаку, що тоді уважали в Австрії просто зрадою, бо всіх Українців уважали русофілами. Те саме робив у своїй батареї мій пізнійший адютант Едвард Рубіш (Лерішенко), родом з Підгірря в Брідщині, якого батарею через те прозивали червоною і закидали йому деморалізацію мужви.

Моя сотня, зложена тільки з Українців, безумовно мала національну українську свідомість, але боялася виявляти її, бо тоді кождого Українця уважали політичне підозрілим. Між собою жили в згоді. Старшини в сотні були самі Німці (був один Поляк, але я усунув його). Страх Українців перед переслідуванням доходив до того, що деякі признавалися до польської народности. За це я лаяв страшенно і казав їм, що коли я признаюся до українського народу, то і вони можуть це сміло робити. Це помогало і переносилося скоро до сусідніх сотень. Військова і моральна вартість моєї сотні представлялася дуже добре. Я взагалі уважаю Українців найкращими жовнірами. Тільки вони трохи подібні до овець: як мають провід, котрому вірять, то підуть в огонь і в воду, та й виконають навіть річи, які виглядають неможливими до виконання. Мав я одного трубача. Називався Лука Бойко і походив з с. Бучини (Брідщина). Він під час одного бою в Карпатах дістав сильний шрапнельний постріл, який розстріскав йому праву руку. Мимо того Бойко вискочив з окопів і побіг, щоб притягнути раненого товариша, який лежав перед дротами. Я кричу: «Бойку, не йди туди, бо погибнеш». Але він мимо того пішов, притягнув товариша і тоді зімлів з упливу крови. Я зараз вислав його до шпиталю. Там прокинулася йому гангрена. Йому хотіли врізати цілу руку. Тоді він утік зі шпиталю до мене. Здав я його до дівізійного шпиталю, де йому надрізали руку. Він виздоровів. Таких випадків дійсної самопосвяти й геройства золотого українського жовніра міг би я подати безліч. Згадаю тільки з моєї служби при УСС старшого десятника Михайла Атаманюка з Киношова (Рогатинщина), який в ріжних часах був шість разів ранений, Юру Бендейчука, молодого Гуцула з Жабяго, незвичайно відважного хлопця, якого уважаю просто своїм приятелем і и[н.].

Що до моралі тих людей, то вона, як я сказав, дуже висока. Говорю це на підставі порівняння з жовнірами инших народів. Одну тільки хибу має український жовнір: він занадто добродушний і в тім уступає перед жовнірами инших народів, які знаю. На цю надмірну добродушність українського жовніра, яка

доводить його до того, що він, навіть покривжденний, не протестує і не жалується, не міг я спокійно дивитися. Я просто підбурював їх в таких випадках. Не раз прикликав я побитого польським офіцером жовніра, як тільки довідався про це і наказував йому зголоситись до рапорту в тій справі і заявить своєму командантові, що робить це на мій приказ. Опісля, розуміється, пильнував я, щоб справа не загирилася.[30] Це була також одна з причин, із за яких прозивали мене «соціялістом» і т. и[н.]. До характеристики українського жовніра скажу ще одно: він має такі нерви, які Гіндербург[31] уважає необхідними для жовніра першої якости. Про це переконався я багато разів. Наведу один такий випадок: коло села Кадубиськ (повіт Броди) в осени 1917 р. лежали ми в окопах. Було досить спокійно. Нараз почали Москалі стріляти гранатами. Один гранат упав в окопи між двох українських жовнірів, які лежали собі. І не вибух. Мабуть, не багато знайдеться таких людей, які не скочили б на рівні ноги по такім гостинці від ворога. Одначе оба українські жовніри тільки мов на команду крикнули свою відому улюблену лайку і ані ворохнулися. Лежали спокійно дальше. Таких випадків міг би я теж безліч оповісти. Словом, уважаю українського жовніра за першорядний матеріял в світі.

Український жовнір дуже витривалий на голод і нужду, на труди і невигоди. В тім перевисшають Українців тільки одні Серби, більш, мабуть, ніхто. В наступі нема кращих жовнірів, як Українці. Вони рвуться вперед так, що часом аж вимикаються з рук команди. Зате в обороні вони гірші (найтугіще бороняться пруські Німці). Найслабше місце в душі українського жовніра як жовніра — це недостача власної ініціятиви. Але за те на приказ все виконають. Особливо розвинений у них орієнтаційний змисл.[32] Він — просто казочно сильний у них. Навіть в ночі. Супроти добрих офіцерів, які дбають за своїх людей, український жовнір вірний до смерти.

Українці люблять співати. Я люблю слухати, як вони співають. Обовязково казав я співати «Не пора», «Ще не вмерла Україна», «Верховино» і «Над Прутом у лузі». Я особисто і по товариськи говорив їм про гноблення України Росією, ніколи при тім не підчеркуючи, що в Австрії інакше, бо уважав це не смачним. За таке відношення до Австрії мусів я раз навіть ставати до рапорту. Я при рапорті заявив отверто, що почуваю себе Українцем і інтереси України для мене на першім місці. Мені відповіли, що це противиться моїм обовязкам і на тім скінчилося досить комічно: мене також почали уважати «політично-підозрілим» (з чого я мав сто потіх). Сказав мені це мій полковник Спанокі, якому таку опінію[33] про мене передав дівізіонер

Брендт. Припускаю, що відповідний звіт про мене мусів вже тоді піти до Головної Кватири в Бадені. Про що пізніще.

Весь час стрічав я арестованих військом цівільних Українців в наслідок польських доносів. В Золеві коло Добрівлян інтервенював я в такій справі у бригадієра ген[ерала] Копичека з успіхом. Одначе з рештою годі було багато помогти: занадто масово арештовано. Українське населення скрізь відносилося до австрійської армії добре, одначе польські урядові доноси витворили інакшу опінію. До найбільших доносчиків належали Золочівський староста Пшибиславський і Тернопільський Фрідріс. Оба нажилися великих маєтків на війні, перший купив за ці гроші навіть добра[34] коло Золочева. Я зі своєю сотнею брав участь в багатьох битвах: коло Літині над Дністром, коло Яричева, коло Кожар на Волині, коло Ковеля, Голоб, Луцька, Олики, Чума-на над Гориню, Сільна, Рожиця (де всі мої річи з обозом захопили Москалі), коло м. Кольки над Стиром, коло с. Черниша і Берестян над Кормином, коло Берестечка і Свинюх (тут стояв проти мене полковник Балбачан[35] і тут був мій найгірший бій з російською] гвардією, і тут упав мій найліпший вахмайстер Анклевич і вістун Трач (з Золочівщини), що мав золоту медаль).

Мої враження з боїв такі: передовсім неправда, що до них можна привикнути. Перша битва денервує найменше. В дальших битвах я тільки в небезпеці спокійний, бо тоді дуже занятий. Але опісля приходить сильна реакція, чоловік стає нервозним і має жадобу сну. Може, бої давали б сатисфакцію, якби не втрати в людях, до яких привикалося.

Відзначень одержав я пять, з тих найвищі — хрест заслуги з мечами і залізний хрест 1 кл[яси] (пруський). З політичних причин носив я тільки пруський хрест. Перед тим не носив я ніяких відзначень, хоч мав, а носив тільки синьо-жовту відзнаку «УСС 1914», за що мені робили виговори, на які я відповідав, що це нікого не обходить. Тоді дали мені спокій. Що вони собі про мене думали, не знаю. Мабуть, не дуже підхлібне.[36] Але в нашім роді було багато опозіціоністів і до таких виступів привикли були.

Захорувавши тяжко, відлежав я три місяці у Відні. Лічив мене проф. Візель, жид, дуже розумний чоловік. Опісля місяць був я в купелі[37] в Бадені (квітень 1917). Там жив я з адміралом, штабовим лікарем д[окто]ром Окуневським,[38] відомим українським письменником.

Читати по українськи навчився я в зимі 1915 р. Вчив мене жовнір з моєї сотні Примак з Тернопільщини — на національних піснях. Перша моя книжка в українській мові, яку я прочитав з допомогою Примака, була мала історія України Грушевського. Крім того, читав я багато Франка; його поезії зробили на мене

велике враження, особливо вірш «Каменярі». Дальше сподобався мені Фсдьковнч і мініятюри Стефаника («Синя книжечка»). «Камяна Душа» Хоткевича мала для мене спеціяльне значіння, бо я дуже люблю гуцульські гори. Чудесна коміка є в «Забобоні» Мартовича. Розуміється, Шевченка читав я з запалом, а також всю стрілецьку літературу.

Від мая 1917 був я цілий рік в своїм полку, який стояв коло Кадлубиск (Брідщина). Тоді була позіційна війна скучна, нічого цікавого не було. Я читав і провадив переписку з Українцями у Відні і Стокгольмі.

Ще в р. 1916 був я на авдієнції у покійного цісаря Франц-Йосифа І, в справі мого одного українського приятеля. Я знав, що цісар ворожо був настроєний до Українців, бо думав, що вдасться йому приєднати до Австрії цілу Польщу, що Поляки зручно йому підсували через своїх людей на дворі і в міністерствах, як також через звязаних з ними політіків инших народностей. Цісар відмовив моїй просьбі, чого я з рештою сподівався. Більше у нього я ніколи не був ні перед тим, ні потому. Найбільший вплив на старого цісаря в тім часі мав гр[аф] Буріян,[39] який теж постійно мріяв про прилучення цілої Польщі. Байкою є немовби архикнягині або инші жінки мали політичний вплив на старого цісаря. Він був чоловік дуже неприступний і замкнений, а особливо супроти членів свого роду. Зрештою, в часі війни він уже був в такім віці, що ніщо на нього не робило враження.

Цісаря Карла знаю від своїх хлопячих літ. Це людина дуже добродушна і з наилучшими замірами, але слабої волі. Він має клясичну нормальну освіту і юридичні студії. Він був приступний і давав на себе впливати, але із-за його слабої волі впливали на нього з усіх сторін, так що він ніколи не міг рішитися. Німецький цісар Вільгельм[40] і його оточення просто тероризували цісаря Карла. Мати його подруги, герцогиня Парменська впливала на нього шкідливо, бо була дуже амбітна і хотіла своїх дітей бачити на ріжних престолах. Під тими впливами цісар Карло не міг покинути Німеччини, хоч хотів не раз це зробити. Про національний склад своїх держав був добре поінформований, про українську справу також. Про українську справу говорив я з ним багато разів, нераз він сам зазивав мене. Одначе ніколи не міг рішитися. Раз рішився вже був на поділ Галичини і заявив про це президентові міністрів Зайдлерові.[41] Але ще того самого дня відкликав своє рішення з обави[42] перед криком Поляків в парляменті і краю. Найбільший вплив мав на молодого цісаря д[окто]р Польцер, шеф кабінетової канцелярії, чоловік не старий. Цісар Карло не вірив так Полякам, як старий цісар. Не можна сказати, щоб він їх боявся, але не хотів «скандалів».

Убитого в Сараєві престолонаслідника Франца-Фердінанда[43] знав я також особисто. Був це чоловік розумний і енергійний, знав Австрію і для Українців був прихильний. Носився з замірами відбудови великої Української держави. Неправдою є, що жінка кермувала його політикою. Був це муж цілком самостійний, а вона була дуже скромна жінка.

З політичних подій в часі війни обходив мене найбільше Берестейський мир[44] (і перед тим відокремлення Галичини). Вже перед заключеним Берестейського миру найрозумніші державні мужі в Астрії і Німеччині знали, що осередні[45] держави будуть побиті, головно з господарської причини. Гр[аф] Чернін[46] отверто заявив цісареві: «Wir haben uns zum Tode gesiegt» (Ми смертельно «побідили»). Чернін, чоловік розумний, говорив вже тоді, що вже велика територія, занята осередними державами, розсадить їх. Тільки більшість німецьких рішаючих кругів не бачила катастрофи, яка наближалася. І тому в Німеччині Чернін мав багато ворогів. Якраз для того, що погром центральних держав був певний для розумнійших політиків, постановили вони вирішити справедливо питання великої української держави. Вони думали так: національний розвиток України не підлягає найменшому сумніву. Його можна тільки припинити і то тільки на якийсь час. Але убити неможливо. Для того треба визнати Україну як самостійну державу в етнографічних границях, а навіть з певними заокругленнями. Вже сам факт такого визнання матиме велике значіння прінціпіяльне, а в будучині навіть практичне, в першій мірі негативне: бо кожда держава, яка перечитеме українському народові його права до самостійносте в відповідних границях, скорше або пізнійше відпокутує за це при будучих комбінаціях, як це вчить історія. Противники української справи підносили вже тоді, що Україна в найлучшім разі буде невтральна в великій боротьбі між Антантою і центральними державами, а навіть може звернутися проти центральних держав із-за дуже важної для неї Східної Галичини, якої Австрія, розуміється, не думала їй відступати. Щоб до цего не допустити, Німеччина заздалегідь приготовила замах стану[47] на Україну, з яким німецький генерал Айхгорн,[48] шурин Скоропадського, вже дуже вчасно носився. Словом, Німці від самого початку думали не провадити української політики на Україні, а Австрія не оцінювала добре ні української справи, ні німецького становища в цій справі.

На вістку про визнання самостійної Української держави всі Українці в австрійській армії незвичайно втішилися, а моя сотня уланів справили собі великий пир у Кодлубисках.

Незадовго Німці розпочали похід на Україну.[49] Хоч я знав,

яку вони політику поведуть на Україні, одначе мимо того тішився, що Україну займають вони, а не Австрія. З тої простої причини, що з Австрією прийшли б на Україну Поляки, смертельні вороги українського народу.

В півтора місяця опісля вмаршували на Україну також австрійські війська, головно по хліб і щоб не дати Німцям занадто вкорінитися. Зараз повстали між обома центральними державами великі непорозуміння на Україні із-за обсаджуваних територій та із-за команди.

З австрійськими військами вступили на територію Української Держави-також Укр[аїнські] Січові Стрільці.[50] Була це добровільна українська формація, яка повстала в Галичині з початком війни, щоби боротися проти Росії як гнобителькі України. Сю українську формацію в Австрії переслідувано від початку, бо австрійський уряд, зрештою слушно, підозрівав цю українсько-галицьку формацію, що вона бореться не за центральні держави, тільки за українську справу. Якраз тим симпатична була для мене ця українська формація. Їй постійно грозило розвязання[51] зі сторони Австрії, до якого я всіма способами старався не допустити. Лекше було мені це робити, відколи на престол вступив молодий цісар Карло. Але зовсім легка не була моя робота, бо на Укр[аїнських] Січових Стрільців приходили вічно доноси до Головної Австрійської Команди. Доноси ці робили ріжні австрійські офіцери, від низьких до високих, а особливо Поляки з ріжних сфер. В Головній австрійській] Команді стояли цілі паки таких доносів найріжнійшого змісту. Референти постійно вносили на розвязання.

Розвязання Українських Січових Стрільців булоб дуже прикре для українського народу в Галичині, бо це було тоді одиноке українське національне військо. Щоб не допустити до того розвязання, постарався я, щоб мене іменували командантом українського легіону. Коли доноси і тоді не уставали, тай Укр[аїнським] Січовим Стрільцям грозило дальше розвязання, заявив я шефові генерального штаба Арцові, що я особисто з цілим українським легіоном піднесу повстання проти Австрії, при чім я і вони добре знали, що за українськими Січовими Стрільцями підуть всі українські полки з австрійської армії. Це помогло, і Українським Січовим Стрільцям дали спокій. Бодай на якийсь час.

Команду над Українськими Січовими Стрільцями обняв я дня 1 квітня 1918. Вони стояли тоді залогою в Копані під Херсоном (на Великій Україні). Я приїхав безпосереднє перед їх наступом на м. Херсон, який був в руках большевиків. Приняли мене дуже добре, бо вже знали, що я не думаю робити жадної австрійської

політики, тільки чисто національну. Раненько 26 квітня розпочався наступ на Херсон. Ми пішки йшли 5 годин з Копані до Херсону, де мали наступати як резерва правого крила 11 дивізії. О годині 2-й по полудні вступили ми до Херсону, не беручи участи в бою, бо не було потрібно. Херсон — гарне місто, положене при устю Дніпра до Чорного моря на великій рівнині. Кругом степи. З Херсону поплили Українські Січові Стрільці кораблем до Нікополя над Дніпром (у Великий Луг). Там остала перша сотня як гарнізон під командою (покійного вже) сотника Никорака. Инші частини Січових Стрільців поплили дальше кораблем до Олександрівська (на Лівобережжі), який здобули тяжким боєм від російських большевиків. Там стояли ми гарнізоном два місяці. Відтам робив я зі старшинами Січових Стрільців часті прогульки на близьку «Січ» (на Хортицю, Царинський Кут, Кічкас і Біленьке).

З усіх місцевостей давного Запорожжя найбільше враження робила на мене околиця «Вовчого Горла», особливо вечером, як заходило сонце. Я їздив туди дуже часто, не раз день по дневі. Один вечір перебув я там з покійним полковни[ком] Вітовським, [52] пізнійщим секретарем війни ЗОУНР.[53]

Теріторія давного Запорожжя має несподівано свідоме українське населення. Я говорив з селянами, особливо в околицях Царицинського Кута, і переконався, що традіція українського козацтва там дуже жива. В усім пробивається у них та старина. Багато [хто] оповідає, що його дід чи прадід був на «Січі». Кожний гордиться цим, що він з вольного козацького роду.

В тім часі була там розвинена організація «Вільного Козацтва»[54] під проводом члена УНР отамана Олівера,[55] з яким я гарно жив. Ця організація могла мати коло десяти [тисяч] членів. Була це майже виключно кавалерія з добрими кіньми. Мали і броневики, які забрали відступаючій російській армії. «Вільне Козацтво» було проти гетьмана, а за Центральною Радою.

Також в тім часі прийшла з Мелітополя (коло Криму) до Олександрівська бригада ґен[ерала] Натієва,[56] з роду Грузина, який, одначе, дуже сприяв українській національній справі. Він також був проти гетьмана, а за Центральною Радою. Був це симпатичний чоловік і мав також симпатичного шефа штабу, родом з Полтавщини, якого фамілію я забув. Пізнійший військовий міністр Петров[57] був у Натієва командіром третього гайдамацького полка і стояв в Царицинськім Куті, де і познакомився з ним і близько жив з його полком. В тім полку служили і улани з мого полку, які втекли з Австрії. Я їх там пізнав. Ми зустрічалися і говорили.

В Олександрівську стояли також 1-й і 2-й запоріжські полки, в

яких теж служили галицькі офіцери, між иншим Юліян Чайківський з Чортківщини, що тепер служить у СС (група Коновальця[58]). В тих кругах обертався я два місяці. Мої УСС дуже близько жили з тими групами і разом робили прогульки на «Січ», разом там виставили хрест і т. и[н.]. З тих причин мав я багато від гетьманських доносів до Німців. Німці обставили мене аж 10 шпіонами. Неприємности мої збільшувалися ще тому, що я не виконував наказів робити карні експедиції.

Весь час мого командування над Українськими Січовими Стрільцями йшла боротьба проти мене зі сторони німецької головної кватири, обох міністрів закордонних справ (німецького і австрійського) та австрійської Начальної[59] Команди. Всі доноси на мене збіралися у Німців у Київі, котрі через німецького посла Мума[60] і мого особистого неприятеля австрійського посла Форгача[61] (бувшого міністра) висилали ті доноси в Австрію. Гетьман вислав до Німеччини аж три ноти з жаданням, щоб мене усунули. Мене раз завізвали[62] до Відня і до Німеччини, де мені за моє поведения грозили відняттям команди, розвязанням УСС і т. и[н.]. Я на все те відповідав такою ж погрозою, про яку вище згадував.

З тих інтересних для мене часів пригадую собі такий епізод: в Звенигородськім повіті селяне, невдоволені гетьмансько-поміщицьким режімом, зробили повстання під проводом селянина Шевченка,[63] з яким я також знався. Повстанців тих було коло шести тисяч. Німці і австрійці одержали наказ здавити це повстання. Я становив тоді полудневу Групу австрійського війська і мав, крім УСС (коло 2000 людей), ще 3-й тернопільський баталіон 115 полку, дві сотні з другого баталіону 203 полку, дві батареї, одну компанію[64] мадярських стрільців і одну компанію піонірів[65] — все (крім мадярської компанії) українські частини з Галичини. Я одержав наказ взяти участь в здавленню повстання і постановив не виконати наказу. Своє уґропування в тій цілі послав до дівізії; виставив полеві сторожі, але навіть не рушився з місця. У сусідньої групи майора Лянга інтервенював я, щоб не палив збунтованих сел. Повстанців повідомив я про рухи німецьких сил, які надходили з півночи. Повстанці зустріли з боєм Німців, які мали в тім бою значні втрати, але повстанців не розбили. Ті подалися взад і розійшлися зі зброєю. Тільки Шевченка якось Німці спіймали. Держали його місяць в тюрмі і в кінці випустили, побоючися його популярности, а може, і мого знакомства з ним. Від тоді число німецьких шпіонів коло мене подвоїлося, про що аж опісля довідався з актів австрійської вищої Команди. Ніхто з німецьких висших офіцерів не зложив мені ніколи візити. Розуміється, я також ні разу до них не поїхав, хоч граф Буріян з

Відня виразно домагався від мене цього. Такі відносини тривали аж до кінця.

Доноси все більшали, а зміст їх ставав що раз більше ненависний. В кінці закинули мені, що я своїм поведениям з селянством підготовляю Грунт большевизмові в народі і війську. Мене знов покликали до Відня, а в часі моєї неприсутности при УСС мали їх розвязати. Ще перед тим на ті всі доноси вислав я шефові генерального штабу — признаю, се імпертінентське[66] вияснення, за яке одержав на письмі догану (котру мені в цілости вписали в мою офіцерську кваліфікацію в цілі опізнення мого авансу;[67] я був тоді сотником). У Відні завізвали мене до цісаря, який подав мені до перегляду цілий пак доносів зі словами «Я знаю, що це все неправда». Я забрав ті акти, перечитав їх і кинув у піч. Я був тоді дуже неспокійний, бо від УСС раз у раз приходили то депеші, то курєри з донесеннями, що їх хочуть розвязати. Я відповів їм, що нема небезпеки. З Відня покликали мене через міністерство закордонних справ до Берліна, до цісаря Вільгельма.[68] Я знав, що в дві неділі опісля поїде до Німеччини цісар Карло з Буріяном в важних політичних справах, про які не можу ще тепер писати з особистих причин.

Цісар Вільгельм був тоді в своїй головній кватирі в Спаа (Бельґія), де я поїхав за ним. Спаа — це мале купелеве містечко, дуже гарне. Було це в серпні 1918, вечером, як я надзвичайним поїздом приїхав до Спаа. Може, це трохи дивне, але я без зацікавлення зближався до німецької Головної Кватири. Застав я там великий лад і порядок, який кидався в очі відразу. В одній з віль мешкав цісар Вільгельм, до якого покликано. В місті бачив я пруську гвардію. Представлялася[69] ще добре, але один старшина німецького генерального штабу сказав мені, що на фронті не добре. На другий день о 12 годині в полудне визначено мені авдієнцію. Німецький цісар приняв мене досить холодно. Питав про Україну, мої враження з того краю. Я отверто заявив, що теперішня господарка[70] окупаційних армій і політика Ґренера[71] — Скоропадського доведе до катастрофи. В його невиразній відповіді виразно було тільки те, що йому моя присутність на Україні не бажана (що, зрештою, в часі мого повороту через Берлін державний підсекретар Баєр виразно мені заявив і просив мене, щоби я не вертав на Україну; я відповів Баєрові, що це моя річ і що він незадовго довідається, чи я поверну, чи ні). Зі слів цісаря Вільгельма міг я ще винести, що він більше вірить Ґренерові, чим мені.

Мимо такого приняття покористувався нагодою, щоб утруднити Буріянові ціль його подорожи.

Німецький цісар зробив на мене враження німецького

студента з самопевністю виступу, з якого пробивалася очевидна манія величини. В мові і поведенню безтактний, сильно разив. Я його тоді бачив вперше і, мабуть, в останнє.

Того самого дня був я у Гертлінґа.[72] Це старенький чоловік, літ понад 60, дуже симпатичний. Я представив йому докладно, що німецькі війська роблять на Україні. Він відповів, що ті справи до него не належать. Я і тут старався приготовити Буріянові «мягке крісло», як то кажуть. Що це мені удалося, заявив мені опісля сам гр[аф] Буріян, який по моїм повороті до Відня з обуренням закидав мені це. Я спокійно відповів йому, що я тілько інстанціонував в справі зміни політики на Україні, але безуспішно. Він відповів мені зі злобою, що після звітів[73] Форгача нема ніякої України. Це мене так обурило, що я навіть не попрощався з ним і вийшов з салі.

Ще блище фронту, чим цісар Вільгельм, сидів Людендорф[74] (при оперативнім штабі німецької нач[альної] команди). Я був у нього на третій день по візіті у цісаря Вільгельма. Людендорф — чоловік середнього віку, твердий, маломовний і з виглядом дуже зарозумілий в противенстві до ГінденбурГа (у него був я того самого дня), який робить вражіння дуже симпатичного старого батька. Коли я скінчив оповідати Людендорфови про те, що виробляють Німці і Австрійці на Україні, він не відповів ні слова. Зате про инші питання висказувався живо. Та сих справ описати ще не можу.

В переїзді через Берлін задержався я кілька днів за для знакомих і вернув до Відня. Тут побув я два дні і хотів їхати. Та мене знов завізвали до шефа штабу Арца, який знов доручив мені цілий стос доносів на УСС. Я взяв їх з собою, щоб мати що читати по дорозі. До Львова перечитав я половину тих актів і написав острий лист до Арца, заперечуючий правдивість усіх доносів. При тім відіслав я йому всі акти.

УСС застав я вже в Елисаветгороді, а частинне в Масляниківці (під самим містом). Там почав я формувати новий курінь в супереч волі австрійських військових влад. Та кінець кінців мені наказали розвязати цей новий курінь УСС, а людей послати до вишколу. Я вислав до вишколу тільки 40 людей, а решту розділив по своїм сотням, які стали фактично подвійно сильні. Так крутив я аж до мого виїзду, який в кінці перепер гетьман. До того часу вспів ще перевести заборонений мені набір в околицях Вижниці (Буковина), при чім помагав мені отаман д[окто]р Н. Гірняк.[75] Щоб утруднити догляд над собою і над УСС, перенісся я з ними до села Черняківки, до якого шлях дуже не вигідний: інспекції з дівізії припинилися.

Там перебував я до 6 жовтня 1918 р. В тим дні по наказу

висшої австрійської команди мусів я разом з УСС виїхати на Буковину і зі штабом і вишколом став у Чернівцях, кіш у Вижниці, а сотні на границі і частина їх в Бесарабії. Гуцульська сотня стояла в селі Чагор коло Черновець.

Намісник (Президент) Буковини Гр[аф] Ецендорф, тірольський німець, звертав постійно мою увагу на те, що заноситься на щось. Робив він це в той спосіб, що присилав мені ріжні депеші з Відня, з міністерства внутрішніх справ. Було очевидно, що розпад Австрії наближався.

Я лежав тоді хворий. Коло 15 жовтня 1918 приїхали до мене два українські офіцери з Галичини і повідомили мене, що галицькі Українці лагодяться перейняти владу в Галичині. Вже тоді обговорювали ми справу висадження мосту на Сяні. Чому його в відповідний час не висадили, не знаю. Не кажу, що через те був би вратований Львів, бо критикувати легко. Але цікаво було б знати, хто в тім завинив.

Дня 19 жовтня 1918 зійшлися у Львові Українські Установчі Збори.[76] Я не був на них, але мав докладні відомости від старшин УСС. Дня 1-го листопада 1918[77] рано українські війська захопили Львів під командою УСС Вітовського, який там був на урльопі. Ще того самого дня одержав я про те депешу, вислану Вітовським, який домагався в ній негайної висилки цілого легіону УСС до Львова. Я лежав у шпиталі. О годині 9 рано прийшов до мене комендант вишколу УСС Осип Букшований з запитом, чи і гуцульська сотня має їхати. Я відповів: «Розуміється». Букшований був одинокий, що розумів ситуацію: зрештою цілий легіон хотів боронити Черновець перед Румунами. Коли Букшований виїхав до Львова на поміч нашим військам з вишколом із гуцульською сотнею (мене заступав сотник Микитка[78]), збудили мене в ночі і сказали, що дальші частини УСС не хочуть їхати до Галичини, бо думають, що там усе добре, а тут Румуни можуть забрати Буковину. Я встав, зібрався в лихорадці і автом поїхав на станицю.[79] Там побачив я транспорти УСС в повнім порядку, тільки обоз не був ще завагонований. Я покликав до себе коменданта] Микитку, коменданта черновецького вокзалу і четаря Івановича та наказав, що до 4 годин рано останній транспорт УСС мусить бути в дорозі на Львів. Ніхто з УСС не віповів на це нічого. І дійсно, до 4 години рано всі ешелони УСС відїхали на Львів.

Було вже зимно[80] і дуже мрачно.[81] Через мій виїзд в ночі збільшилася у мене горячка так, що я не міг їхати. Щойно 9 листопада опустив[82] я Чернивці, мимо хвороби, бо Румуни надходили. Я виїхав автом через Сторожинець і Вижницю до Косова. Біля Косова переночував я в селі Кабаках. В Косові був я

присутнім при тім, як жандармерія присягала на вірність Українській Державі. В Коломиї був я три дні. В Станиславові задержався я два дні. З Янчина біля Перемишлян говорив я вже телефонічне з Вітовським, який ще держав Львів. Я виїхав до Львова як чоловік приватний. І там сидів я приватно аж до 21 листопада 1918, коли Українці опустили Львів. Я поїхав автом до Жовкви, відтам через Камінку до Золочева, відтам до Тарнополя і Бучача. В Бучачі я мешкав в монастирі оо. Василіян аж до 6 мая 1919.[83] Потому жив я коло Станиславова аж до румунського ультиматума з 24 мая 1919 року. Того дня раненько поїхав я через Делятин до Ворохти. Там під стрілами[84] Румунів завернув я і поїхав до Березова, де застряг з автом. Пішки в ночі пішов я зі своїм адютантом і його дружиною та Петром Шекериком[85] до с. Текуча, де переночував і пішки пішов дальше до Космача, де я знов ночував (в останній хаті під верхом Гречит). На другий день раненько пішли ми через Гречит великими снігами серед сильної мряки до с. Ільці, по дорозі двічи заблудивши. В Ільці я знов ночував (нігде за ночліг не хотіли Гуцули принята заплату) і пішов раненько до Жабя, перебравшися в Ільці по гуцульські. По дорозі зустрів я весільний похід знакомого гуцула, сів на коня і поїхав до церкви до Слупейки. Там зустрів я вже багато УСС знакомих, пр. п. Юру Бендейчука. В Жабю ночував я у Гуньовського. На другий день рано прийшли по мене Бендейчук і Венгрии, котрі запровадили мене до Шекерика. Там був я дві години і пішов на Матуру до знакомого гуцула, де мешкав сім днів. На Зелені Свята пішов я до Ільці на храм і мешкав там у пароха Глібовицького. Там полонили нас 6 червня Румуни. Обходилися при тим брутально. В Косові нас замкнули, з Косова повезли автом до Коломиї і залізницею вечером до Черновець. Відтам на другий день повезли нас до Букарешту, а звідтам автом до монастиря Кальдарушани (50 км на північний схід), де нас замкнули.

Поводилися і тут не дуже добре. Тут сиділи ми три місяці аж до освобо-дження на просьбу УСС через Український Уряд. На Украшу приїхав я дня 10 вересня 1919 року. По моїм безробіттю в полоні мені дуже хочеться працювати для України і я працюю, доки матиму змогу.

Скінчено писати дня 9 жовтня 1919.

notes

Примітки

[1]

В анкеті заарештованого, яку власноруч заповнив Вільгельм Габсбурґ (Василь Вишиваний) 26 грудня 1947 р., як рік свого народження він називає 1895-й (Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф.263. — Спр. 66498 фп. — Т. 1. — Арк. 7).

[2]

Карл Стефан (1860–1933) — другий син ерцгерцога Карла Фердінанда. 1879 р. закінчив Морську академію. Від 1901 р. — віце-адмірал, від 1912 р. — адмірал військово-морського флоту Австро-Угорщини. 1876 р. взяв шлюб з Марією Терезою (1862–1933) — дочкою ерцгерцога Тосканського Карла Сальватора.

[3]

Маринарка — військово-морський флот.

[4]

Карл Людвіг Йоан Габсбурґ (1771–1847) — австрійський ерцгерцог, син імператора Леопольда II, фельдмаршал, військовий письменник, військовий міністр. У 1796 і 1799 рр. брав участь у війні проти Франції. Під час австро-французької війни 1809 р. був головнокомандувачем австрійського війська. 21–22 травня 1809 р. у битві біля селища Асперн австрійське військо під командуванням ерцгерцога Карла завдало першої значної поразки армії Наполеона I.

[5]

Кустоза — селище в Ломбардії, біля якого 24 липня 1866 р. відбулася битва між італійською армією під командуванням короля Віктора Еммануїла та австрійським військом під проводом ерцгерцога Альбрехта. Австрійці, зосередивши під Кустозою переважні сили, відкинули італійців, що спричинило їхній загальний відступ. Поразка під Кустозою змусила Італію відмовитися від наступу на Венецію.

[6]

Бабенберґи — князівська династія в Австрії. Від 976 р. — маркграфи Баварської Східної марки, у 1156–1246 рр. - австрійські герцоги, від 1192 р. - герцоги Штирії. За Бабенберґів Австрія перетворилася на одне з наймогутніших князівств Священної Римської імперії.

[7]

Родоначальником Габсбурґів був Гунтрам Багатий (бл. 950 р.) з Верхнього Ельзасу. Від 1090 р. Габсбурґи — графи, від 1135 р — ландграфи на Верхньому Рейні та в Середній Швейцарії. Там 1020 р. збудований замок Габсбурґ, від якого походить назва династії. 1273 року першим імператором Священної Римської імперії з династії Габсбурґів був обраний Рудольф фон Габсбурґ (Рудольф I). Правив до 1291 р. Габсбурґи були імператорами Священної Римської імперії германської нації до 1806 р., Іспанії у 1516–1700 рр., Австрійської імперії — від 1804 р., Австро-Угорщини — у 1867–1918 рр. (імператори Австрії та королі Угорщини).

[8]

Східна Мархія — прикордонний край (марка) по Середньому Дунаю, утворений Карлом Великим на початку IX ст. На початку X ст. захоплена угорцями. 955 р. після розгрому угорців утворена нова, так звана Баварська, Східна марка, маркграфами якої 976 р. стали Бабенберґи. Східна марка була ядром Австрії.

[9]

Марія Тереза (1717–1780) — імператриця (1765–1780) Священної Римської імперії з династії Габсбурґів. Була одружена з герцогом Францом-Стефаном фон Льотринген, Нащадки цього шлюбу — Габсбурґи-Льотрингени. До цієї династичної лінії належали імператори Франц Йосиф I і Карл I, а також Вільгельм Габсбурґ (Василь Вишиваний).

[10]

Огород — тут: сад.

[11]

У протоколі допиту від 4 вересня 1947 р. Вільгельм Габсбург свідчив, що 1905 р. вступив на навчання до реального училища у Відні, яке закінчив 1912 р. (ЦДАГО України. — Ф.263. — Спр. 66498 фп. — Т. 1. — Арк. 14).

[12]

Навтика — навігація.

[13]

Двірець — вокзал.

[14]

Візвання — запрошення.

[15]

Вчасний — тут: ранній.

[16]

Бург (Ховбург) — резиденція імператорів Австрії у Відні. Будівництво корпусів Ховбурґа розпочалося в XIII ст., завершилося 1913 р. Тут містяться тепер Національна бібліотека Австрії, збірка Музею історії мистецтв, скарбниця династії Габсбурґів. Шенбурн — імператорський палац у Відні. У 1805–1809 рр. був головною квартирою Наполеона I. 25 грудня 1805 р. тут був підписаний Пресбурзький мир, а 14 жовтня 1809 р. — Віденський мир. 1918 р. Карл I у Шенбурні зрікся титулу імператора.

[17]

Карл I (1887–1922) — імператор Австрії та король Угорщини (1916–1918). Походив з династії Габсбургів. Сів на престіл 21 листопада 1916 р. після смерті імператора Франца-Йосифа I. Під час революції Карл I був змушений 11 листопада 1918р. зректися влади в Австрії, а 13 листопада — в Угорщині. 3 квітня 1919 р. австрійський парламент позбавив династію Габсбургів права на престіл.

[18]

Бажант — фазан.

[19]

Рудольф Франц Карл Йосиф — ерцгерцог і кронпринц Австрійський (1858–1889), єдиний син імператора Франца Йосифа I. 10 травня 1881 р. взяв шлюб з принцесою Стефанією, дочкою бельгійського короля Леопольда II. Був закоханий у румунську баронесу Марію Вечера. Хотів розлучитися з дружиною і взяти шлюб з Марією Вечера, але під тиском батька дав слово розірвати з нею стосунки. 30 січня 1889 р. ерцгерцог Рудольф і баронеса Вечера були знайдені мертвими в мисливському замку Мейєрлінг (Рудольф застрелився, Вечера зажила отрути). Синів Рудольф не залишив, тому його смерть надала право на престіл ерцгерцогові Карлу Людвігу, братові імператора Франца Йосифа, а по смерті Карла Людвіга 1896 р. — його синові Францу Фердінанду (1863–1914).

[20]

Франц Йосиф I (1830–1916) — австрійський імператор (від 1848 р.) і угорський король (від 1867 р.). Сів на престіл у грудні 1848 р. внаслідок зречення трону імператором фердінандом I під час «Весни народів». По смерті Франца Йосифа імперією правив останній імператор з дому Габсбургів Карл I.

[21]

Жовнір — вояк, солдат.

[22]

Горожанське право — цивільне право.

[23]

Апанаж — земельне володіння.

[24]

Побирати — тут: одержувати.

[25]

Кавцький (Каутський) Карл (1854–1938) — один з лідерів німецької соціал-демократії і 2-го Інтернаціоналу. Автор багатьох теоретичних творів, що сприяли поширенню марксизму. Після приходу Гітлера до влади емігрував до Відня, а 1938 р. — до Голландії, де й помер.

[26]

Можливо, це Адлер Макс (1873–1937) — один з лідерів австрійської соціал-демократії, філософ-ідеаліст, теоретик австромарксизму або Адлер Фрідріх (1879 —?) — один з лідерів австрійських правих соціалістів, філософ-махіст.

[27]

Нітше (Ніцше) Фрідріх (1844–1900) — німецький філософ-ідеаліст і поет.

[28]

Вільгельм Габсбурґ командував ротою 13-го полку уланів, який рекрутувався переважно з українців Золочівського повіту (нинішня Львівська область).

[29]

Урльоп — відпустка.

[30]

Загирилася — загубилася.

[31]

Гінденбурґ Пауль фон (1847–1934) — німецький військовий і державний діяч, генерал-фельдмаршал. Під час Першої світової війни від листопада 1914 р. — командувач військ Східного фронту, від серпня 1916 р. — начальник Генерального штабу, фактично головнокомандувач, У 1925–1934 рр. - президент Веймарської республіки.

[32]

Змисл — чуття.

[33]

Опінія — думка.

[34]

Добра — маєтки.

[35]

Болбачан (Болбочан) Петро (1883–1919) — український військовий діяч. Під час Першої світової війни — офіцер 38-го Тобольського полку. Восени 1917 р. організував з українців 5-го армійського корпусу полк Української Республіки, який увійшов до складу Другої сердюцької дивізії в Києві. Від березня 1918 р. — командир 2-го Запорізького кінного полку в Запорізькій дивізії. 5 листопада 1918р. отримав звання полковника армії Української Держави. Під час протигетьманського повстання очолив Запорізьку дивізію, командував Лівобережною групою Армії УНР. Після відступу з Лівобережжя усунутий від командування корпусом. У червні 1919 р. в Проскурові вдався до спроби самовільно обійняти командування цим з'єднанням і за вироком військово-польового суду розстріляний.

[36]

Підхлібне — тут: схвально.

[37]

Купелі — водний курорт.

[38]

Окуневський Ярослав (1860–1929) — австрійський військовий лікар, український громадський діяч, письменник, адмірал флоту Австро-Угорщини, кавалер найвищих нагород Австро-Угорщини, Іспанії та Китаю. Першим розробив статут медичної служби морського флоту, використаний багатьма країнами світу. Автор спогадів «Чорногора і чорногорці», «Листи з чужини» та ін.

[39]

Буріан фон Раєч Стефан (1851–1922) — граф, міністр закордонних справ Австро-Угорщини у квітні — жовтні 1918 р.

[40]

Вільгельм II Гогенцоллерн (1833–1941) — імператор Німеччини і король Пруссії (1888–1918). Сів на престіл після нетривалого правління свого батька Фрідріха III. Відігравав активну ролю у внутрішній і зовнішній політиці Німеччини. Прихильник завоювання Німеччиною світового панування, не раз спричиняв кризи в міжнародних відносинах. Під час Першої світової війни формально очолював армію, однак фактично командування військами здійснював німецький генералітет. 9 листопада 1918 р., після початку Листопадової революції в Німеччині, був позбавлений влади. Виїхав до Голландії і 28 листопада 1918 р. зрікся престолу.

[41]

Зайдлер Ернст — австрійський політичний та державний діяч. 1918 р. — президент Кабінету міністрів Австро-Угорщини. 9 лютого 1918 р. підписав у Бересті таємний протокол про утворення зі Східної Галичини та Буковини окремого коронного краю.

[42]

Обава — побоювання.

[43]

Франц Фердінанд (1863–1914) — австрійський ерцгерцог, небіж імператора Франца Йосифа I. По смерті кронпринца Рудольфа і свого батька ерцгерцога Карла Людвіга став наступником престолу Австро-Угорської імперії. Політична програма Франца Фердінанда передбачала перебудову імперії на засадах федералізму. 28 червня 1914р. франц Фердінанд разом зі своєю дружиною графинею Софією Хотек був убитий у місті Сараєві Гаврилою Принципом — членом сербської націоналістичної організації «Молода Боснія». Сараєвське вбивство 1914 р. стало безпосереднім приводом до початку Першої світової війни.

[44]

Берестейський мир — мирний договір між УНР і державами Четверного союзу, підписаний вночі проти 9 лютого 1918 р. Цим догово ром визнавалася незалежність України в кордонах, які приблизно збігалися з межами української етнічної території. Україна мала постачати до Австро-Угорщини й Німеччини збіжжя та продовольство, а Відень і Берлін зобов'язалися подати Києву збройну допомогу проти більшовиків.

[45]

Осередній — центральний.

[46]

Чернін Оттокар (1872–1932) — граф, австрійський політичний і державний діяч, дипломат. Ставши 1916 р. міністром закордонних справ Австро-Угорщини, намагався встановити таємні контакти з керівниками країн Антанти, щоб обговорити можливість укладення мирної угоди. Очолював Австро-Угорську делегацію на мирних перемовах у Бересті. 1 лютого 1918 р. від імені Центральних держав заявив про визнання Української Народної Республіки суверенною державою. 9 лютого 1918 р. підписав Берестейський мир з УНР. Уклав також таємну угоду з українською делегацією про поділ Галичини на польську й українську частини і об'єднання Східної Галичини та Буковини в окремий коронний край.

[47]

Замах стану — переворот.

[48]

Айхгорн Герман (1848–1918) — німецький фельдмаршал. 1918 р. командував німецькими військами в Україні. 30 липня 1918 р. вбитий есером Б.Донським у Києві.

[49]

Відповідно до Берестейського мирного договору німецькі й австрійські військові частини вступили на територію УНР 18 лютого 1918 р.

[50]

Легіон українських січових стрільців (легіон УСС) — українська добровольча військова частина в складі 55-ї дивізії австрійської армії, що діяла на російському фронті в 1914–1918 рр. Легіон УСС увійшов на територію УНР разом з австро-німецькими військами після укладення Берестейського миру. 1 квітня 1918 р. командиром військової групи, до якої входив легіон, був призначений Вільгельм Габсбурґ. Січові стрільці брали участь у боях з більшовицькими частинами на Півдні України. 6 жовтня 1918 р. легіон передислокований на Буковину. Після проголошення 1 листопада 1918 р. ЗУНР став організаційним ядром її збройних сил — Української галицької армії. Існував до травня 1920 р.

[51]

Розв'язання — тут: розпуск.

[52]

Вітовський Дмитро (1887–1919) — український військовий і державний діяч. Полковник УГА. На початку Першої світової війни вступив до легіону УСС. У 1914–1915 рр. Вітовський командував сотнею, згодом — куренем. 29 жовтня 1918 р. очолив Український генеральний військовий комісаріат, який організував Листопадове повстання у Львові. 9 листопада призначений державним секретарем військових справ ЗУНР. Загинув в авіакатастрофі в Силезії.

[53]

ЗОУНР (Західна область Української Народної Республіки) — назва Західноукраїнської Народної Республіки після об'єднання з Українською Народною Республікою в одну державу. 22 січня 1919 р. на Софійській площі в Києві відбулося урочисте проголошення Акту злуки ЗУНР і УНР в єдину соборну УНР.

[54]

Вільне козацтво — українська добровільна військово-міліційна формація, створена для охорони правопорядку. Перший кіш Вільного козацтва сформований у квітні 1917 р. на Київщині. У жовтні 1917 р. отаманом Вільного козацтва обраний Павло Скоропадський. У травні — червні 1918 р. на вимогу німецького командування загони Вільного козацтва були роззброєні й розформовані.

[55]

Олівер (властиво — Оліфер) Іван — член Української Центральної Ради. Обраний від Всеукраїнської ради робітничих депутатів на Шостих загальних зборах 8 серпня 1917 р. (Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. — К., 1998. — С. 220).

[56]

Натіїв Зураб (1869–1919) — український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, осетин за національністю. У березні 1918 р. призначений командиром Запорізької дивізії, а згодом — Запорізького корпусу. 1919 р. сформував у Батумі Закавказький добровільний кіш. Загинув у боях з більшовиками.

[57]

Петров (Петрів) Всеволод (1883–1948) — український військовий і громадсько-політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, військовий історик. У роки Першої світової війни — полковник Генштабу російської армії. 1917 р. — начальник штабу Туркестанської дивізії Північно-Західного фронту. Сформував із солдатів-українців своєї дивізії гайдамацький кінний полк, що згодом став першою регулярною кінною частиною Армії УНР. У серпні — листопаді 1919 р. — військовий міністр УНР, потім — начальник Генерального штабу Армії УНР.

[58]

Коновалець Євген (1891–1938) — український військовий і політичний діяч. Під час Першої світової війни — лейтенант австрійської армії. Восени 1917 р. — один з організаторів частин січових стрільців у Києві. Від січня 1918 р. — полковник Армії УНР. У серпні 1920 р. — співзасновник Української військової організації. Від лютого 1929 р. — голова Проводу українських націоналістів. 23 травня 1938 р. в Роттердамі вбитий агентом НКВД.

[59]

Начальний — головний.

[60]

Мумм Альфонс — барон, німецький дипломат. Після повернення Центральної Ради до Києва в березні 1918 р. призначений послом в Україну. З вибухом Листопадової революції 1918 р. в Німеччині залишив цю посаду.

[61]

Форгач Йоган — граф, австро-угорський дипломат. Після повернення Центральної Ради до Києва в березні 1918 р. став послом в Україні. Перебував на цій посаді до вересня 1918 р.

[62]

Завізвати — запросити.

[63]

Шевченко Лев (1896–1919) — український військовий діяч, старшина Армії УНР, один з організаторів Вільного козацтва.

[64]

Компанія — тут: рота.

[65]

Піонір — тут: сапер.

[66]

Імпертинентський — нахабний, грубіянський.

[67]

Аванс — службове підвищення.

[68]

У липні — серпні 1918 р. Вільгельм Габсбург за дорученням імператора Карла I виїздив у Берлін до німецького кайзера Вільгельма II з листом про вихід Австро-Угорщини з війни та укладання сепаратного миру з країнами Антанти (Протокол допиту Вільгельма Габсбурґа від 23 вересня 1947 р. // ЦДАГО України. — Ф.263. — Спр. 66498 фп. — Т.І. — Арк.41–53).

[69]

Представлятися — тут: виглядати.

[70]

Господарка — тут: господарювання.

[71]

Ґренер Вільгельм (1867–1939) — німецький військовий і політичний діяч, начальник штабу німецьких військ в Україні 1918 р.

[72]

Гертлінґ Георг (1843–1919) — граф, німецький політичний діяч, райхсканцлер.

[73]

Після звітів — тут: згідно зі звітами.

[74]

Людендорф Еріх (1865–1937) — німецький генерал. У 1914–1916 рр. був помічником Пауля Гінденбурґа й фактично керував воєнними діями на Східному фронті, а в 1916–1918 рр. - усіма збройними силами Німеччини.

[75]

Гірняк Никифор (1885–1962) — український військовий діяч, сотник УСС, отаман УГА. Учасник українсько-польської війни 1918–1919 рр. Брав участь в організації Червоної УГА. Автор спогадів про Василя Вишиваного.

[76]

Йдеться про створення у Львові українськими послами австрійського парламенту, депутатами галицького й буковинського сеймів, лідерами українських політичних партій та греко-католицькими ієрархами Української Національної Ради. Незабаром її виконавчий комітет виїхав до Відня для узгодження з австрійським урядом питання про утворення західноукраїнської держави.

Результатом Листопадового повстання стало проголошення Західноукраїнської Народної Республіки 9 листопада 1918 р.

[78]

Микитка Осип (1871–1920) — український військовий діяч, генерал-майор УГА. 1918 р. — комендант легіону УСС. У серпні 1919 р. призначений начальником Київського гарнізону. Від листопада 1919 р. до лютого 1920 р. — командувач УГА. 10 лютого 1920 р. виданий Одеській ЧК членами Начального ревкому УГА. Після піврічного ув'язнення в підмосковному Кожухівському концтаборі розстріляний у Москві в серпні 1920 р.

[79]

Станиця — тут: станція.

[80]

Зимно — холодно.

[81]

Мрачно — туманно.

[82]

Опускати — тут: покидати.

[83]

Під час перебування Вільгельма Габсбурґа в Бучацькому василіанському монастирі Дмитро Вітовський вручив йому грамоту уряду ЗУНР про присвоєння звання полковника УГА. (Протокол допиту Вільгельма Габсбурґа від 4 вересня 1947 р. // ЦЦАГО України. — Ф.263. — Спр. 66498 фп. — Т.І. — Арк. 14–24).

[84]

Стріли — тут: постріли.

[85]

Шекерик-Доників Петро (1889 — р. см. невід.) — український громадсько-політичний діяч. Один з організаторів січового руху на Гуцульщині. 1918–1919 рр. входив до складу Української Національної Ради ЗУНР — ЗО УНР. У 1920-х рр. жив на Галичині, був послом до польського сейму. 1939 р. заарештований радянськими органами та вивезений до Сибіру, де й загинув.

comments

Коментарі

1

Гірняк Н. Полк. Василь Вишиваний. — Вінніпег, 1956.

Новосад Р. Австрійський архікнязь — український полковник // Історичний календар 98. — К., 1997. — С. 240–241.

З

Терещенко Ю., Осташко Т. Вільгельм Габсбург — Василь Вишиваний: з історії життя та діяльності // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 1999. — Т. 5. — С. 189–195; Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів. — К., 1999 (автобіографія В.Габсбурґа опублікована в додатках до цієї праці на с. 70–91).

4

Расевич В. Політик, що розминувся зі своїм часом // Європейський час. — Львів, 1997. - № 1. — С. 33–36.

5

Терещенко Ю., Осташко Т. Вільгельм Габсбург — Василь Вишиваний: з історії життя та діяльності. — С. 192.

Хорунжий Ю. Український полковник з династії Габсбурґів. Див.: http://www.nspu.kiev.ua

7

ЦДАГО України. — ФП. 66498. — Спр. 148980. — Т. І. — Арк.11.

Там само. — Т. 2. — Арк. 256.

Там само — Арк. 261.

Там само — Арк. 264.

ЦДАВО України. — Ф.1075. - Оп. 4. — Спр. 18 а.